

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ

**Ο Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΩΣ ΠΡΟΤΥΠΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΠΑΤΡΟΤΗΤΑΣ***

Εισαγωγή

Στην εποχή μας που η κρίση της πνευματικής πατρότητας είναι λόγω του νεωτερικού και κυρίως του μετανεωτερικού κλίματος και προβληματισμού διάχυτη και πολυεπίπεδη¹, επηρεάζοντας αισθητά την πνευματική ζωή των μελών της Εκκλησίας, η αναζήτηση αυθεντικών προτύπων πνευματικής πατρότητας μέσα από τον πλούτο της ορθόδοξης παράδοσης καθίσταται απολύτως αναγκαία, προκειμένου να επιβιώσει και να διατηρηθεί απαραχάρακτη η ορθόδοξη πνευματικότητα. Ένα δε όντως αδιαμφισβήτητο και καθιερωμένο στην ορθόδοξη παράδοση πρότυπο πνευματικής πατρότητας είναι, όπως θα διαπιστώσουμε από την ανάπτυξη του θέματός μας, ο Μ. Βασίλειος.

Εξετάζοντας τις πηγές μας σχετικά με το πρόσωπο και το έργο του Μ. Βασιλείου ως πνευματικού πατρός πρέπει ευθύς εξ αρχής να τονίσουμε ότι κανείς δεν γνώρισε καλύτερα το πρόσωπο και το έργο του όσο ο επιστήθιος φίλος του, ήδη από τα χρόνια των σπουδών τους στην Αθήνα, Γρηγόριος ο Θεολόγος, καθώς και ο αδελφός του Γρηγόριος, επίσκοπος Νύσσης. Οι πληροφορίες που αντλούμε γι' αυτόν από τους ανωτέρω δύο Καππαδόκες πατέρες, καίτοι είναι συναισθηματικά φορτισμένες λόγω της φιλικής ή της συγγενικής σχέσης που είχαν μαζί του, ανταποκρίνονται ωστόσο πλήρως στα στοιχεία που αναδύονται μέσα από τα έργα του ιερού πατρός, και τον προβάλλουν με τρόπο αξιόπιστο και τεκμηριωμένο όχι μόνο ως άνδρα πλήρως κατηρτισμένο με τη θύραθεν και τη θεία σοφία ή ως μεγάλο άγιο και σθεναρό υπέρμαχο των ορθοδόξων δογμάτων, αλλά ταυτόχρονα και ως πρότυπο πνευματικού πατρός και ποιμενάρχου.

Βεβαίως η πνευματική πατρότητα του Μ. Βασιλείου, όπως προβάλλει μέσα από τα συγγράμματά του και τις πληροφορίες που μας δίνουν γι' αυτόν οι ανωτέρω δύο Γρηγόριοι, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιδιότητα και τη δραστηριότητά του ως πρεσβυτέρου και

* Εισήγηση που έγινε στα πλαίσια του ΙΣΤ' Διεθνούς Οικουμενικού Συνεδρίου στο Bose της Ιταλίας (18-21 Σεπτεμβρίου 2008) με θέμα «Η πνευματική πατρότητα» και πρόκειται να δημοσιευθεί στα ιταλικά στον τόμο των Πρακτικών του Συνεδρίου.

¹ Βλ. σχετικά Η.-R., Müller-Schwefe, *Welt ohne Väter*, Hamburg ²1959, σ. 7 κ.ε. Πρβλ. H. Arendt, «Qu'est-ce que l'autorité?», στο *La Crise de la culture* (1968), Μετάφρ. P. Lévy, Gallimard, coll. «Folio essais», 1989, σ. 123 εξ.· A. Renault, *La Fin de l'autorité*, Εκδ. Flammarion, Paris 2004, Μετάφρ. στα ελληνικά Γ. Καράμπελας, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2007, σ. 44 κ.ε.

επισκόπου και δεν μπορεί να κατανοηθεί ανεξάρτητα απ' αυτήν. Σήμερα ίσως δυσκολευόμαστε να κατανοήσουμε απόλυτα την πνευματική πατρότητα ως αποκλειστικά συνδεδεμένη με την ιδιότητα και το αξίωμα του επισκόπου ή του πρεσβυτέρου, γιατί είμαστε λίγο-πολύ επηρεασμένοι από μια μεταγενέστερη έννοια της πνευματικής πατρότητας, όπως αυτή άρχισε σιγά-σιγά να διαμορφώνεται στην παράδοση της Εκκλησίας από τον Δ' και κυρίως από τον Ε' αιώνα και εξής, με την εμφάνιση των μεγάλων χαρισματικών μορφών της μοναστικής και ιδιαίτερα της νηπτικής παράδοσης², που επηρέασαν βαθύτατα την πνευματική ζωή και ποιμαντική πρακτική της Εκκλησίας. Είναι δε γεγονός ότι η καθιέρωση της πνευματικής πατρότητας με τη μεταγενέστερη αυτή έννοια ήρθε να καλύψει ουσιαστικά ένα κενό που δημιουργήθηκε στη ζωή της Εκκλησίας από την έλλειψη μεγάλων χαρισματικών μορφών μεταξύ των θεσμικών φορέων κυρίως του επισκοπικού αξιώματος³. Ωστόσο όμως πρέπει να τονίσουμε ότι για την ποιμαντική και εκκλησιολογική συνείδηση της αρχαίας Εκκλησίας, την οποία συνεχίζει και εκφράζει εν προκειμένω με το έργο του ο Μ. Βασίλειος, αυτή η μεταγενέστερη έννοια της πνευματικής πατρότητας ήταν τελείως άγνωστη. Κι' αυτό γιατί για την αρχαία Εκκλησία ο επίσκοπος και κατ' εντολήν αυτού ο πρεσβύτερος αποτελεί το κέντρο και τον πυρήνα της εκκλησιαστικής ζωής σε τοπικό επίπεδο, καθώς και τον πνευματικό πατέρα και μυσταγωγό του ποιμνίου του⁴.

² Σχετικά με τη μεταγενέστερη αυτή έννοια της πνευματικής πατρότητας στην ορθόδοξη παράδοση βλ. την ενδιαφέρουσα μελέτη του S. P. Tsichlis, *The Spiritual Father in the Pachomian Tradition*, στο <http://www.stpaulsirvine.org/html/pachomian.htm>.

³ Το κενό αυτό που αποτελεί προφανώς προϊόν εκκοσμίκευσης μέσα στη ζωή της Εκκλησίας επισημαίνει ήδη ο Γρηγόριος ο Θεολόγος (βλ. *Λόγος 43, Εις τον μέγαν Βασίλειον, επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, επιτάφιος*, 26, PG 36, 532 B – 533 A· *Επιστολή 87, Φιλαργίω*, PG 37, 161 A· *Επιστολή 95, Λεοντίω*, PG 37, 168 D – 169 A· *Επὶ ιστορικά 12, Εἰς εαυτὸν καὶ περὶ επισκόπων*, PG 37, 1169 A), καθώς και πολλοί άλλοι πατέρες της Εκκλησίας (βλ. χαρακτηριστικά Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Ἰννοκεντίω επισκόπῳ Ρώμης*, 4, PG 52, 534· *Πρὸς Κυριακὸν ἐπίσκοπον ἐν ἐξορίᾳ ὄντα καὶ αὐτόν*, PG 52, 685· *Λόγος περὶ ψευδοπροφητῶν καὶ ψευδοδιδασκάλων καὶ ἀθέων αἰρετικῶν καὶ περὶ σημείων τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου* (spur.), 8, PG 562· Συμεὼν Νέου Θεολόγου, *Ὑμνος 58*, Sources Chrétiennes (= SC) 196, 280 κ.ε. (25-401)· *Θηκὸς λόγος 5*, SC 129, 116 κ.ε. (519-528). Βλ. καὶ W. Völker, *Praxis und Theoria bei Symeon dem Neuen Theologen. Ein Beitrag zur byzantinischen Mystik*, Wiesbaden 1974, σ. 13 κ.ε.).

⁴ Σχετικά με την έννοια της πνευματικής πατρότητας για την ποιμαντική και εκκλησιολογική συνείδηση της αρχαίας Εκκλησίας βλ. χαρακτηριστικά *Διαταγαὶ τῶν αγίων Αποστόλων* 32-33, PG 1, 680 B - 681 B: «Di! toà ἱερῆς σου Δ QeŌj ufoipoie<ta... se, ʒnqrwpe· gnèrize oân, ufš, tʒn dexifn, tʒn mhtšra sou, kaʔ stšrge, kaʔ tŌn met! QeŌn genŌmenŌn sou patšra sšbou. E., gʀ perʔ tīn kat! sʃrka gonšwn fhsʔn tŌ qeʔon lŌgion· “T...ma tŌn patšra sou kaʔ tʒn mhtšra sou, ʃna eâ soi gšnhtai”, ka... “O kakologin patšra A mhtšra qanftJ teleutftw”, pŌsJ mŌllon perʔ tīn pneumatikīn gonšwn Ōmʔn Δ lŌgoj parainšsei timŌn aŰtoŰj kaʔ stšrgein, æj eŰergštaj kaʔ presbeutj prŌj QeŌn; ToŰj di' Űdatoj ŌmŌj ʒnagenn»santaj, toŰj tū jg...J PneŰmati plhrəsantaj, toŰj tū lŌgJ galaktotrof»santaj, toŰj ἱερῆς διδασκαλ...v ʒnaqreyamšnouj, toŰj ἱερῆς taʒ nouqes...ajj sthr...xantaj, toŰj toà swthr...ou sèmatoj kaʔ toà tim...ou aʃmatoj ʒxiəsantaj ŌmŌj, toŰj tīn jmartiīn lŰsantaj kaʔ tAʒ jg...aj kaʔ ferŌj eŰcarist...aj metŌcouj poi»santaj kaʔ tAʒ ἱερῆς paggel...aj toà Qeoà koinwnŌj kaʔ sugklhronŌmouj qemšnouj ŌmŌj. ToŰtouj eŰlabŌŰmenoi timŌte panto...ajj timaʒ· oâtoi gʀ par! Qeoà zwAʒ kaʔ qanftou ἱερῆς xous...an e, l»fasin ἱερῆς tū dikʃzein toŰj 'marthkŌtaj kaʔ katadikʃzein e,j qʃnaton purŌj a,wn...ou kaʔ lŰein jmartiīn toŰj ἱερῆς pistršfontaj kaʔ zwogoneʔn aŰtoŰj». Κατὰ τον

Ας δούμε όμως κατ' αρχήν ποια είναι η έννοια της πνευματικής πατρότητας, όπως ασκήθηκε από το Μ. Βασίλειο, για να μπορέσουμε στη συνέχεια να κατανοήσουμε ποια είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που τη συνθέτουν και οι καρποί που την ακολουθούν, ώστε ο μεγάλος Καππαδόκης ιεράρχης να θεωρείται όντως ως πρότυπο πνευματικού πατρός και ποιμένα της Εκκλησίας.

α) Η έννοια της πνευματικής πατρότητας του Μ. Βασιλείου

Η πνευματική πατρότητα του Μ. Βασιλείου ως πρεσβυτέρου και στη συνέχεια ως αρχιεπισκόπου Καισαρείας της Καππαδοκίας δεν περιορίζεται απλώς και μόνο σε μια συμβουλευτική και τυπική πνευματική καθοδήγηση του ποιμνίου του, όπως πολλές φορές νοείται η πνευματική πατρότητα στην εποχή μας, αλλά συνδέεται στενά με το πολύπτυχο ποιμαντικό, διδασκαλικό και φιλανθρωπικό του έργο που στόχο είχε την πνευματική γέννηση, αύξηση και τελείωση των ψυχών που του εμπιστεύθηκε ο Θεός. Κι' αυτό είναι απολύτως εύλογο, γιατί η πνευματική πατρότητα κατά την ορθόδοξη παράδοση δεν συνιστά μια στιγμιαία, αλλά μια συνεχή διαδικασία, που συνδέεται όχι μόνο με την εν Χριστώ γέννηση, αλλά και με την εν Χριστώ αύξηση και τελείωση των μελών της Εκκλησίας⁵. Αυτό άλλωστε επισημαίνει και ο απόστολος Παύλος, όταν γράφει στους Γαλάτες «τεκνία μου, ους πάλιν ωδύνω, μέχρις ου μορφωθή Χριστός εν υμίν»⁶. Είναι χαρακτηριστικό ότι καίτοι χαρακτηρίζει τους Γαλάτες «τεκνία» του, υπονοώντας τον εαυτό του ως πνευματικό τους πατέρα, ωστόσο κοιλοπονάει συνεχώς γι' αυτούς εν όψει ενός ατέρμονος πνευματικού τοκετού, μέχρι να μορφωθεί ο Χριστός μέσα τους⁷. Άλλωστε πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι το πρότυπο της

Επιφάνιο Κύπρου η έννοια της πνευματικής πατρότητας είναι άρρηκτα συνυφασμένη κυρίως και κατ' εξοχήν με το θεσμό και το λειτουργήμα του επισκόπου και δεν ταυτίζεται εξ ολοκλήρου με το θεσμό και το λειτουργήμα του πρεσβυτέρου. Κι' αυτό γιατί, όπως εξηγεί ο ίδιος, η «τάξις» των επισκόπων είναι «πατρίων γεννητικῶν... πατρίων γὰρ γεννητὴν τὴν ἐκκλησίαν...» (ενν. τάξις των πρεσβυτέρων) πατρίων μὲν δυνάμει γεννητὴν διὰ τὴν τοῦ λουτροῦ παλινγενέσεως... ἀπὸ τῆς γεννητῆς ἐκκλησίας... οὐ μὲν πατρίων ἂν διδάσκουσι» (Πανάριον 55 [75], 4, 42, 508 D). Βλ. και Β. Καλλιακμάνη, «Μετάνοια και πνευματική πατρότητα», στο Βελλά (Επιστημονική Επετηρίδα Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Βελλάς Ιωαννίνων), τόμ. Δ', Βελλά Ιωαννίνων 2007, σ. 128 κ.ε.· Σεβ. Συμεών Π. Κούτσα, (Μητροπολίτη Νέας Σμύρνης), «Ο Πνευματικός Πατήρ: Η πνευματική πατρότης υπό το φως της ορθοδόξου παραδόσεως», στο <http://www.alopsis.gr/modules.php?name=News&file=article&sid=684>. Πρβλ. και Ιω. Δ. Ζηζιούλα, *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και το επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνες*, Εν Αθήναις 2^η 1990, σ. 96 κ.ε., 153 κ.ε., 190 εξ.

⁵ Σχετικά με την πνευματική πατρότητα στην ορθόδοξη παράδοση γενικά βλ. το πολύ ενδιαφέρον άρθρο του μοναχού Samuel, *Spiritual paternity: The Holy Spirit and Spiritual Birth*, στο <http://www.cjoc.ca/pdf/BrSamuel.pdf>.

⁶ Βλ. Γαλ. 4,19.

⁷ Πρβλ. και Β. Καλλιακμάνη, «Η πνευματική πατρότητα κατά τον Απόστολο Παύλο», στο *Καιρός. Τόμος Τιμητικός στον Ομότιμο Καθηγητή Δαμιανό Αθ. Δόϊκο (Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης – Τμήμα Θεολογίας)*, τόμ. 4 (Νέα Σειρά), Θεσσαλονίκη 1994, σ. 670 εξ.

πνευματικής πατρότητας έχει κατ' εξοχήν τριαδολογική θεμελίωση· θεμελιώνεται *mutatis mutandis* στην ίδια τη θεία πατρότητα, η οποία δεν είναι στιγμιαία, αλλά συνεχής και αδιάλειπτη τόσο στα πλαίσια της αϊδίας τριαδικής κοινωνίας όσο και στα πλαίσια της Θείας Οικονομίας. Κατά συνέπεια η πνευματική πατρότητα ως συνεχής και αδιάλειπτη διαδικασία δεν θα πρέπει να ταυτίζεται μόνο με μία φάση της πνευματικής ζωής του πιστού, και συγκεκριμένα με την εν Χριστώ γέννησή του, θεωρούμενη άσχετη με την εν Χριστώ αύξηση και ολοκλήρωσή του «εις μέτρον ηλικίας του πληρώματος του Χριστού»⁸. Με άλλα λόγια η πνευματική πατρότητα εκτός από την εν Χριστώ γέννηση περιλαμβάνει και όλες τις μορφές πνευματικής ευθύνης και καθοδήγησης του πιστού με τελικό σκοπό την εν Χριστώ ολοκλήρωσή του. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο πνευματικός πατήρ, ποιμήν και διδάσκαλος είναι για την ορθόδοξη παράδοση και κατά συνέπεια και για το Μ. Βασίλειο έννοιες αλληλένδετες και σχεδόν ταυτόσημες μεταξύ τους.

Η φήμη του Μ. Βασιλείου ως πνευματικού πατρός της επαρχίας του υπό αυτή την έννοια ήταν ευρύτατα διαδεδομένη και κοινώς αποδεκτή ήδη στην εποχή του. Είναι χαρακτηριστικό ότι τόσο ο Γρηγόριος ο Θεολόγος όσο και ο Γρηγόριος Νύσσης, παρά τη διαφορετική σχέση που είχε ο καθένας μαζί του, δεν διστάζουν να τον αποκαλέσουν και οι ίδιοι ρητά και απερίφραστα «πατέρα» τους⁹, εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό όχι μόνο το σεβασμό και την εκτίμηση που έτρεφαν στο πρόσωπό του, αλλά και τη σημασία που είχε γι' αυτούς η παρουσία του στην προσωπική τους ζωή. Με άλλα λόγια η πνευματική πατρότητα που αναγνωρίζουν σ' αυτόν δεν έχει στενή αλλά ευρύτατη σημασία και καλύπτει όλο το φάσμα της πνευματικής τους εξάρτησης και καθοδήγησης εκ μέρους του, οι οποίες σφράγισαν την πνευματική τους εξέλιξη. Άλλωστε θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ο Μ. Βασίλειος, όπως θα δούμε εκτενέστερα πιο κάτω, είχε συστήσει πλειάδα μοναστικών κέντρων, στα οποία όχι μόνο ασκούνταν αλλά και εκπαιδεύονταν οι μοναχοί, παρακολουθώντας θεολογικά, φιλοσοφικά και διάφορα άλλα μαθήματα, προκειμένου να αποτελέσουν κατάλληλα στελέχη για το έργο της Εκκλησίας. Σε ένα μάλιστα από τα κέντρα αυτά μαθήτευσε ο αδελφός του Γρηγόριος Νύσσης, καθώς επίσης, με την ευρύτερη έννοια του όρου, και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος¹⁰.

Με αυτήν προφανώς την ειδική έννοια της μαθητείας ο Γρηγόριος Νύσσης, απευθυνόμενος με επιστολή του στον εθνικό σοφιστή Λιβάνιο

⁸ Βλ. *Εφεσ.* 4, 13.

⁹ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Περί τον εαυτού βίον*, PG 37, 1056 Α. Γρηγορίου Νύσσης, *Περί κατασκευής ανθρώπου* 1, PG 44, 125 Β· *Κατά τοκιζόντων*, PG 46, 452 Δ· *Επιστολή* 13, *Λιβανίου*, PG 46, 1049 Α.

¹⁰ Βλ. Π. Κ. Χρήστου, *Ο Μέγας Βασίλειος. Βίος και πολιτεία – Συγγράμματα – Θεολογική σκέψις*, Εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 76 κ.ε.

αποκαλεί τον κατά σάρκα αδελφό του, πνευματικό του πατέρα και διδάσκαλο, που με τη θεία του γλώσσα τον βοήθησε να κατανοήσει την αξία του φιλοσοφικού και θεολογικού λόγου¹¹. Ωστόσο πρέπει να επισημάνουμε ότι οι χαρακτηρισμοί «πατήρ και διδάσκαλος»¹² ή «ποιμήν και διδάσκαλος»¹³ που χρησιμοποιεί ο Νύσσης για το πρόσωπο του Μ. Βασιλείου έχουν και γενικότερη σημασία και αποτελούν κατά κάποιο τρόπο τεχνικούς όρους, με τους οποίους υπογραμμίζεται σαφώς ότι πνευματική πατρότητα και διδασκαλικό έργο είναι αχώριστα μεταξύ τους, όπως ασκήθηκαν από το Μ. Βασίλειο.

Το αυτό επισημαίνει με το δικό του τρόπο και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος. Ενώ στο ποίημά του *Περί τον εαυτού βίον* θεωρεί το Μ. Βασίλειο ως «άλλον πατέρα», «φορτικώτερον» του φυσικού του πατρός¹⁴, λόγω προφανώς του μεγάλου πνευματικού βάρους του προσώπου και του έργου του, σε επιστολή του που στέλνει στον ίδιο τον θεωρεί ως εξαίρετο πνευματικό καθηγητή και διδάσκαλο, υπογραμμίζοντας με τον τρόπο αυτό τις βασικές ιδιότητες που συνιστούν σε όλο το βάθος και την έκτασή του το εννοιολογικό περιεχόμενο της πνευματικής πατρότητας του μεγάλου ιεράρχη: «'Egè se ka[^] b...ou kaqhght^{3/4}n ka[^] dogmētw n didaskalon ka[^] pōn Ó ti ēn eḗpoi tij tīn kalīn tē qšmh n te ēp' ērcāj ka[^] nān t...qemai· ka[^] eḗ tij ἡlloj tē painsthj tīn sīn, Ἀ met' tē moā pēntwj Ἀ met' tē mš· tosoāton 1/4tthma... sou tāj eṽlabe...aj ka[^] oṽtw kaqarīj e,mi sōj. Ka[^] qaumastōn oṽdšn· oā gr ple...wn 1 sunous...a, ple...wn ka[^] 1 pekra· oā d 1 pekra dayilestšra, ka[^] 1 martur...a telewtšra. Ka[^] eḗ ti ἡllo moi toā zān Ōfeloj, 1 s^{3/4} fil...a ka[^] sunous...a»¹⁵. Για τον Γρηγόριο το Θεολόγο ο Βασίλειος ως πνευματικός πατήρ και διδάσκαλος υπήρξε «ανήρ σοφώτατος», ο μόνος που κατά το βίο και το λόγο του υπερείχε έναντι των άλλων, γι' αυτό και δεν διστάζει να τον θεωρεί ως «το μέγ' όφελος του νύν βίου»¹⁶.

Κατόπιν τούτων, όπως αντιλαμβανόμαστε, πνευματικός πατήρ, επίσκοπος, ποιμήν και διδάσκαλος είναι και για τους δύο Γρηγορίους ιδιότητες άρρηκτα δεμένες μεταξύ τους στο πρόσωπο του Μ. Βασιλείου. Με την έννοια αυτή ακριβώς αποτολμούν και οι δύο τους να τον αντιπαραβάλουν με τις μεγάλες μορφές της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, τον Ιωσήφ, το Μωυσή, τον Ααρών, το Σαμουήλ, το Δαβίδ, τον Σολομώντα, τον Ηλία, τον Ιωάννη το Βαπτιστή, τον Πέτρο, τον Παύλο και τους υιούς Ζεβεδαίου, οι οποίοι ως πνευματικοί ηγέτες και

¹¹ Βλ. *Επιστολή 13, Λιβανίου*, όπ. παρ.

¹² Βλ. του ίδιου, *Περί κατασκευής ανθρώπου*, PG 44, 125 B.

¹³ Βλ. του ίδιου, *Επιτάφιος λόγος εις τον ίδιον αδελφόν τον Μέγαν Βασίλειον*, PG 46, 789 B.

¹⁴ Βλ. όπ. παρ.

¹⁵ *Επιστολή 58, Βασιλείου*, PG 37, 113 A.

¹⁶ Βλ. *Περί τον εαυτού βίον*, PG 37, 1044 A – 1045 A.

διδάσκαλοι συνετέλεσαν στην πνευματική καθοδήγηση και πρόοδο του λαού του Θεού¹⁷.

Ιδιαίτερη εντύπωση προξενεί η αντιπαραβολή του Μ. Βασιλείου με το Μωυσή από το Γρηγόριο Νύσσης, με την οποία μέσα από την τυπολογική θεώρηση του έργου της μεγάλης αυτής ηγετικής βιβλικής μορφής προβάλλεται όλο το φάσμα της πνευματικής πατρότητας του μεγάλου ιεράρχη. Όπως ο Μωυσής έτσι και ο Βασίλειος *mutatis mutandis* πέρασε κατά τον Νύσσης πολλούς μέσα από το νερό, εννοώντας εν προκειμένω το νερό του βαπτίσματος, τους φώτισε με το λόγο του που λειτουργούσε ως ο μωσαϊκός στύλος του πυρός και τους έθρεψε με το ουράνιο μάνα. Όπως ο Μωυσής χτύπησε με τη ράβδο του την πέτρα και ανέβλυσε νερό, για να ξεδιψάσει το λαό του, έτσι και ο Βασίλειος κάνοντας το σημείο του σταυρού κατόρθωνε να ξεδιψάσει πνευματικά το λαό του με το άφθονο και ζωντανό νερό που ανέβλυζε από το στόμα του. Και αυτός κατασκεύασε σε προάστιο της πόλεως μια υλική σκηνή του μαρτυρίου (ενν. τη Βασιλειάδα), καταφέροντας με την ευεργετική διδασκαλία του οι φτωχοί στο σώμα να γίνουν και φτωχοί στο πνεύμα και να μακαρίζονται ως άξιοι της βασιλείας των ουρανών. Πέρα όμως από την υλική κατασκεύασε με το λόγο του και μια πνευματική σκηνή του μαρτυρίου μέσα στην ψυχή του καθενός από το ποίμνιό του, ορθώνοντας σ' αυτήν τους στύλους των λογισμών που στηρίζουν την επίπονη προσπάθεια της αρετής και κοσμώντας την παράλληλα με τους πνευματικούς λουτήρες, με τις λυχνίες του λόγου του και με τα θυμιατήρια και θυσιαστήρια των προσευχών του. Επιπλέον κατασκεύασε για τον καθένα μέσα στην ψυχή του μια μυστική κιβωτό, βάζοντας μέσα σ' αυτήν τις πλάκες της διαθήκης, δηλ. τις θείες εντολές, που τις έγραψε με το θείο του δάκτυλο. Με τον τρόπο αυτό κατέστησε την καρδιά του καθενός κιβωτό πνευματικών μυστηρίων, στην οποία ο νόμος είναι γραμμένος με τα έργα και την ενέργεια του Πνεύματος. Σ' αυτήν η «ράβδος» της ιεροσύνης έφερε πάντοτε το δικό της αγιαστικό καρπό, βλασταίνοντας συνεχώς με τη μετουσία των αγιασμάτων, και η «στάμνα», δηλ. το δοχείο της ψυχής, δεν άδειαζε ποτέ από το ουράνιο «μάννα». Πολλές φορές, σημειώνει μεταξύ των άλλων ο Νύσσης, καταλάβαμε ότι είχε εισέλθει, όπως ο Μωυσής, μέσα στο γνόφο, όπου ήταν ο Θεός. Κι' αυτό γιατί ό, τι οι άλλοι δεν μπορούσαν να εξηγήσουν, σ' αυτόν το έκανε κατανοητό η δύναμη του Αγ. Πνεύματος, σαν να βρισκόταν πράγματι μέσα στο θείο γνόφο¹⁸. Μετά τους παραλληλισμούς αυτούς που παρουσιάζουν ανάγλυφα το βάθος και το πλάτος που καλύπτει η έννοια της πνευματικής πατρότητας του Μ. Βασιλείου, όπως κατανοήθηκε και παρουσιάστηκε από τους ανωτέρω δύο Καππαδόκες, ας

¹⁷ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 43, Εις τον μέγαν Βασίλειον, επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, επιτάφιος*, 72-76, PG 36, 593 A – 597 C. Γρηγορίου Νύσσης, *όπ. παρ.*, PG 46, 792 A· 797 B – 812 D.

¹⁸ Βλ. *όπ. παρ.*, PG 46, 809 C – 812 C.

έλθουμε να δούμε με ποιο τρόπο ο ιερός πατήρ άσκησε συγκεκριμένα την πνευματική του πατρότητα.

β) Η άσκηση της πνευματικής πατρότητας του Μ. Βασιλείου

1. Η πνευματική πατρότητα του Μ. Βασιλείου ως πρεσβυτέρου

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και στοιχεία που συνθέτουν την πνευματική πατρότητα του Μ. Βασιλείου άρχισαν να εκδηλώνονται σαφώς ήδη από τότε που ήταν ακόμη πρεσβύτερος στην Καισάρεια, βοηθός του προκατόχου του Ευσεβίου. Το πρώτο και κύριο χαρακτηριστικό της γνώρισμα ήταν το ενδιαφέρον του για την ενότητα και την ειρήνη της τοπικής Εκκλησίας, χωρίς την οποία δεν μπορεί να υπάρξει καλλιέργεια και ανάπτυξη της πνευματικής ζωής. Το ενδιαφέρον του μάλιστα αυτό φάνηκε πολύ έντονα σχεδόν ένα χρόνο μετά τη χειροτονία του σε πρεσβύτερο.

Συγκεκριμένα, όταν ο Ευσέβιος, παρασυρμένος προφανώς, όπως υπαινίσσεται ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, από το πάθος της ζηλοφθονίας έναντι του δραστήριου πρεσβυτέρου του, στράφηκε εναντίον του και απειλούνταν σχίσμα στην τοπική Εκκλησία της Καισαρείας, ο Βασίλειος, ενδιαφερόμενος να διασώσει την ενότητα στο σώμα της Εκκλησίας που βρισκόταν τότε σε δεινή θέση εξαιτίας των ποικίλων αιρέσεων, δεν θέλησε να εμπλακεί σε μια άγονη και επικίνδυνη διαμάχη εναντίον του με την υποκίνηση του φίλου του Γρηγορίου φεύγουν μαζί στο ερημικό αγρόκτημά του στον Πόντο, όπου είχε ασκητεύσει τουλάχιστον επί μία τριετία πριν από τη χειροτονία του σε πρεσβύτερο. Δεν ευτύχησε όμως να μείνει περισσότερο από ένα τρίμηνο, απολαμβάνοντας την ησυχία της μοναχικής ζωής. Όταν το θέρος του 365 ο αυτοκράτορας Ουάλης μετέβη με στρατό στην Καισάρεια, απειλώντας να υποτάξει την Εκκλησία της και να την υπαγάγει στην ομάδα της αρειανικής αίρεσης των Ομοίων, τότε ο Βασίλειος, κατόπιν παρακλήσεως και πάλιν του φίλου του Γρηγορίου, κυριευμένος από ένθεο ζήλο και παραμερίζοντας οιαδήποτε μικρόψυχη διάθεση, επιστρέφει και τάσσεται παρά το πλευρό του επισκόπου του Ευσεβίου, αγωνιζόμενος σθεναρά για την υπεράσπιση της ορθοδόξου πίστεως, με αποτέλεσμα ο αυτοκράτορας να υποχωρήσει άπρακτος και να αποκατασταθεί η ειρήνη στην κινδυνεύουσα Εκκλησία της Καππαδοκίας¹⁹.

Παράλληλα αναλαμβάνει την προσπάθεια ενοποίησης του εσωτερικού μετώπου, που ήταν πολυδιασπασμένο και αδύναμο. Περιποιείται τον προκαθήμενο της καππαδοκικής Εκκλησίας και με τη

¹⁹ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, όπ. παρ., 28-33, PG 36, 533 C – 540 C. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., σ. 57.

συμπεριφορά του διαλύει τις καχυποψίες που υπήρχαν για το πρόσωπό του, πείθοντας τους γύρω του ότι οι στενοχώριες και οι ταλαιπωρίες που είχε υποστεί ήταν απλώς ένας πειρασμός του πονηρού, ο οποίος παρήλθε. Επιδεικνύοντας ευπείθεια και διάκριση ήταν παρών σε όλα τα ζητήματα που απασχολούσαν τον επίσκοπο και το λαό της Καισαρείας²⁰. Όπως παρατηρεί ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, είχε γίνει για τον επίσκοπό του τα πάντα: «sŭmbouloj ꞥgagŏj, parastfthj dexiŏj, tîn qe...wn TMxhght»j, tîn praktšwn kaqhght»j, g»rwj bakthr...a, p...stewj æreisma, tîn ændon Ð pistŏtatoj, tîn TMktŏj Ð praktikètatoj· ~n^ lŏgJ, tosoàtoj e,j eŭnoian Ōsoj e,j æcqran tŏ pr^h TMnom...zeto»²¹. Εξαιτίας μάλιστα αυτής της συμπεριφοράς του περιήλθε κατ' ουσίαν σ' αυτόν, παρά το γεγονός ότι ήταν ακόμη πρεσβύτερος, όλη η εξουσία της Εκκλησίας. Με άλλα λόγια, την εξουσία του στην Εκκλησία και κατά συνέπεια την πνευματική του πατρότητα ως πρεσβύτερος δεν την κέρδισε διεκδικητικά, αλλά μόνο με την αγάπη. Προσφέροντας αγάπη, λάμβανε ως αντάλλαγμα την εξουσία και την αναγνώριση από το λαό ως πνευματικός του πατέρα. Και ήταν, υπογραμμίζει ο Γρηγόριος, αξιοθαύμαστη αυτή η ισορροπία και η σύζευξη που υπήρχε μεταξύ προσφοράς και αντιπροσφοράς, με αποτέλεσμα ο επίσκοπος να είναι θεσμικά ο οδηγός του λαού, ενώ ο Βασίλειος να έχει γίνει πραγματικά ο οδηγός του επισκόπου του²².

Το δεύτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα της πνευματικής του πατρότητας είναι αυτό που συνδέεται με το πολύπτυχο ποιμαντικό και κοινωνικό του έργο και είναι έκδηλο επίσης ήδη κατά τη δραστηριότητά του ως πρεσβυτέρου. Ως γνήσιος πνευματικός πατήρ, διακατεχόμενος από μεγάλη αγάπη προς το Θεό και τον πλησίον, δεν ήταν δυνατό να μείνει αδιάφορος απέναντι στα ποικίλα ποιμαντικά και κοινωνικά προβλήματα του ποιμνίου του²³.

Ήδη ένα πρώτο πολύ σημαντικό δείγμα του πατρικού του ενδιαφέροντος ως πρεσβυτέρου είναι η θαυμάσια παιδαγωγική ομιλία του *Προς τους νέους, όπως αν εξ ελληνικών οφελούντο λόγων*, προκειμένου να τους καθοδηγήσει στη σωστή από χριστιανικής απόψεως χρήση της κλασσικής παιδείας σε μια πολύ δύσκολη γι' αυτούς εποχή, ιδιαίτερα μάλιστα μετά την έκδοση του διατάγματος του Ιουλιανού, με το

²⁰ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, όπ. παρ., 33, PG 36, 540 C.

²¹ Βλ. όπ. παρ., PG 36, 541 A.

²² Βλ. όπ. παρ.

²³ Βλ. το συγκριτικό παραλληλισμό που κάνει ο Γρηγόριος Νύσσης μεταξύ Αποστόλου Παύλου και Μ. Βασιλείου, όσον αφορά την αγάπη προς το Θεό και τον πλησίον, όπ. παρ., PG 46, 797 D – 800 C. Πολύ εύστοχα σημειώνει ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Νέας Σμύρνης κ. Συμεών Κούτσας ότι ένα από τα πιο βασικά γνωρίσματα «του πνευματικού πατέρα είναι η αγάπη, η ικανότητα να αγαπά τους άλλους και να αναδέχεται σαν δικά του τα βάσανα και τους πειρασμούς των άλλων. Χωρίς την αγάπη δεν μπορεί να υπάρξει πνευματική πατρότητα. Η αγάπη κατά τους πνευματικούς διδασκάλους μας δεν είναι απλώς το κυριώτερο προσόν του πνευματικού πατέρα, αλλά το θεμέλιο και η ουσία της πνευματικής πατρότητας» (όπ. παρ., Α, 4).

οποίο απαγορευόταν η διδασκαλία των Ελλήνων συγγραφέων εκ μέρους των χριστιανών δασκάλων²⁴.

Το σημαντικότερο όμως και πιο από δείγμα του πατρικού ενδιαφέροντός του ως πρεσβυτέρου στα πλαίσια του ποιμαντικού του έργου είναι αυτό που σχετίζεται με το βαρύ λιμό που έπληξε το 368 την περιοχή της Καππαδοκίας και είχε γίνει ακόμη βαρύτερος λόγω της αναληψίας και απληστίας των πλουσίων. Κατά τη διάρκεια του λιμού αυτού ο Βασίλειος όχι μόνο διέθεσε ο ίδιος ένα ακόμη μέρος της περιουσίας του, από αυτό που του είχε ήδη απομείνει μετά την αναχώρησή του στην έρημο του Πόντου, αλλά και κατόρθωσε, εκφωνώντας τις δύο πύρινες ομιλίες του, *Προς πλουτούντας*²⁵ και *Εν λιμώ αυχμώ*²⁶, να ανοίξει τις αποθήκες των πλουσίων, εξασφαλίζοντας έτσι τροφή για τους φτωχούς και τους πεινασμένους. Μάζεψε όλους τους λιμοκτονούντες, άντρες, γυναίκες, γέροντες και παιδιά, σε ένα μέρος και οργανώνοντας συσσίτια τους ανακούφισε από την πείνα. Η φροντίδα του μάλιστα δεν περιορίστηκε μόνο μεταξύ των Ορθοδόξων, αλλά επεκτάθηκε χωρίς διακρίσεις και στους Αρειανούς, τους Ιουδαίους και τους ειδωλολάτρες. Δεν σταμάτησε όμως μέχρις εδώ· μιμούμενος τη διακονία του Χριστού, με τη βοήθεια των πνευματικών του παιδιών θεράπευε όχι μόνο τις σωματικές, αλλά και τις ψυχικές αρρώστιες αυτών που είχαν ανάγκη. Με άλλα λόγια δεν περιοριζόταν απλώς και μόνο στην κάλυψη των υλικών αναγκών των δεινοπαθούντων· φρόντιζε να καλύπτει και τις πνευματικές τους ανάγκες, παρέχοντας μαζί με την υλική και την πνευματική τροφή του λόγου του Θεού²⁷. Έτσι το κοινωνικό του έργο ήταν άρρηκτα δεμένο με το ποιμαντικό και τασσόταν οργανικά στην υπηρεσία του, συνιστώντας μια από τις βασικές πτυχές της πνευματικής του πατρότητας.

Πολύ εύστοχα ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, αναφερόμενος στην ποιμαντική και κοινωνική διάσταση της πνευματικής του πατρότητας ως πρεσβυτέρου, την περιγράφει με λακωνικό αλλά και γλαφυρό τρόπο ως εξής: «ΤΆj d□ perˆ t³⁄₄n 'Ekklhs...an toà ϕndrŌj khdemon...aj kaˆ prostas...aj, poll' m□n kaˆ Ξlla gnwr...smataˆ parrhs...a prŌj Ψrcontaj toÚj te Ξllouj kaˆ toÝj dunatwtftouj tÁj pŌlewjˆ diaforîn lUseij oÙk ϕpistoÚmenai, ϕll' ŌpŌ tÁj ™ke...nou fwnÁj tupoÚmenai, nŌmJ tù trŌpJ crèmenaiˆ prostas...ai tîn deomšwn, af m□n ple...ouj pneumatika..., oÙk Œl...gai d□ kaˆ swmatika...ˆ kaˆ g'r kaˆ toàto pollfkij e,j yuc³⁄₄n fšrei di' eÙno...aj douloÚmenonˆ ptwcotrof...ai,

²⁴ Βλ. Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., σ. 188. Σχετικά με το εν λόγω διάταγμα του Ιουλιανού βλ. και Α. Α. Vasiliev, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (324-1453)*, Μετάφρ. Δημοσθ. Σαβράμη, Εκδ. Μπεργκαδή, Αθήνα 1954, σ. 98 κ.ε.

²⁵ Βλ. PG 31, 277 C – 304 C.

²⁶ Βλ. PG 31, 304 D – 328 C.

²⁷ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, όπ. παρ., 34-36, PG 36, 541 C – 545 B. Γρηγορίου Νύσσης, όπ. παρ., PG 46, 805 D – 808 A. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., σ. 59 εξ.

xenodoc...ai, parqenokom...ai· nomoqes...ai monastîn, æggrafo... te ka[^] Ƴgrafoi· eÛcîn diatfxeiij, eÛkosm...ai toà b»matoj, t| Ƴlla oƲej ``n Ð Ƴlhqij Ƴnqrwpoj toà Qeoà ka[^] met| Qeoà tetagmšnoj laŒn Ƴfel»seien»²⁸.

2. Η πνευματική πατρότητα του Μ. Βασιλείου ως επισκόπου

Η πλήρης ανάπτυξη της πνευματικής πατρότητας του Μ. Βασιλείου και των ανωτέρω χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που τη συνθέτουν εκδηλώθηκε από τη στιγμή της αναρρήσεώς του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Καισαρείας, κατά τη διαποίμανση της πόλης αυτής επί μία οκταετία. Η άσκηση της πνευματικής του πατρότητας ως επισκόπου, όπως σημειώνει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, στηριζόταν στην ακλόνητη πεποίθησή του ότι για έναν απλό ιδιώτη το να είναι στο μέτρο του δυνατού αγαθός ή έστω να μην είναι κακός συνιστά αρετή· για τον άρχοντα όμως και τον προκαθήμενο αποτελεί κακία το να μη ξεπερνά κατά πολύ τους άλλους και να μη γίνεται καθημερινά καλύτερος ή να μην έχει αρετή αντάξια του θρόνου που κατέχει²⁹. Με βάση αυτή την αξιωματική του πεποίθηση επιδίδεται σε ένα πολυσχιδές ποιμαντικό και κοινωνικό έργο, συνεχίζοντας από τη θέση του επισκόπου το έργο που είχε ξεκινήσει ως πρεσβύτερος.

Κατ' αρχήν σύμφωνα με τη μαρτυρία του φίλου του Γρηγορίου καθιστά σ' όλους σαφές ότι το αξίωμα του επισκόπου δεν το πήρε από τους ανθρώπους, αλλά του το έδωσε ως δώρο ο ίδιος ο Θεός³⁰. Στη συνέχεια καταφέρνει να μαλακώσει τις καρδιές όσων τον αμφισβητούσαν, αντιμετωπίζοντάς τους με μεγαλόψυχη συμπεριφορά. Κι' αυτό, όπως επισημαίνει ο Γρηγόριος, δεν το πέτυχε με την κολακεία ή την καταπίεση, αλλά με ευθύτητα και μεγαλόπρεπη διάθεση, αποβλέποντας όχι τόσο στην προσωρινή, όσο κυρίως και κατ' εξοχήν στη μελλοντική τους υπακοή στον επίσκοπο και πνευματικό τους πατέρα. Προς το σκοπό αυτό ανέμειξε την αυστηρότητα με την επιείκεια και την ηπιότητα με τη σταθερότητα. Γι' αυτό δεν του χρειάστηκαν πολύ τα λόγια, για να θεραπεύσει τα κακώς κείμενα· τα περισσότερα τα πέτυχε με τα έργα του. Κατόρθωσε να φέρει τους αντιπάλους του με το μέρος του και να τους κάνει δικούς του με την αγάπη και όχι υποδουλώνοντάς τους με τεχνάσματα ή χρησιμοποιώντας τη δύναμη της εξουσίας του. Το κυριότερο όμως που τους έκανε να έλθουν κοντά του ήταν κατά το Γρηγόριο η δύναμη του πνεύματός του και η απροσπέλαστη αρετή του. Πίστευαν ότι μία και μόνο σωτηρία υπάρχει γι' αυτούς, το να είναι φίλοι και υποτακτικοί του, και ένας κίνδυνος, το να έλθουν σε αντίθεση μαζί του, θεωρώντας τη διάσταση από εκείνον ως απομάκρυνση από το Θεό.

²⁸ Όπ. παρ., 34, PG 36, 541 BC.

²⁹ Βλ. όπ. παρ., 38, PG 36, 548 AB.

³⁰ Βλ. όπ. παρ., 39, PG 36, 548 C.

Αυτό δημιούργησε μέσα τους μια διάθεση εκούσιας υποταγής στον επίσκοπο και πνευματικό τους πατέρα, μεταβάλλοντας κατά κανόνα το βαθμό της έχθρας τους σε βαθμό φιλίας απέναντί του³¹.

Μετά την αποκατάσταση της ενότητας και της ειρήνης στην τοπική Εκκλησία της Καισαρείας ο Βασίλειος στρέφει το ενδιαφέρον του στην πραγματοποίηση του οικουμενικού του οράματος, που συνδέεται με την αγωνία του για την αποκατάσταση της ενότητας σ' ολόκληρη την Εκκλησία που ήταν, ως γνωστόν, διασπασμένη από τις διάφορες αιρετικές δοξασίες. Δεν θεώρησε, σημειώνει ο φίλος του Γρηγόριος, σωστό να θρηνεί ήρεμα τη συμφορά και να υψώνει μόνο τα χέρια του στο Θεό, ζητώντας από εκείνον τη λύση των δεινών, ενώ ο ίδιος να κοιμάται. Αντίθετα πίστευε ότι έπρεπε και ο ίδιος να βοηθήσει και να συνεισφέρει κάτι για τη θεραπεία των κακώς κειμένων μέσα στη χριστιανική οικουμένη³². Ήδη το ενδιαφέρον του αυτό για την ενότητα και ειρήνευση της καθόλου Εκκλησίας το εκδήλωσε έντονα ως πρεσβύτερος εξ ονόματος του επισκόπου του, ερχόμενος σε επικοινωνία με τις μεγαλύτερες εκκλησιαστικές προσωπικότητες της εποχής του, το Μ. Αθανάσιο, τον Ευσέβιο Σαμοσάτων και το Μελέτιο Αντιοχείας, με σκοπό να ισχυροποιήσει το μέτωπο της ορθοδόξου παρατάξεως έναντι των Αρειανών³³. Κι' αυτό γιατί καταλάβαινε ότι η ευτυχία ή η δυστυχία του ενός δεν έχει καμιά συνέπεια για το σύνολο, ενώ τουναντίον, η ευτυχία ή η δυστυχία του συνόλου έχει άμεσες επιπτώσεις και στην ευτυχία ή τη δυστυχία του καθενός ξεχωριστά. Κατά συνέπεια το οικουμενικό του ενδιαφέρον είναι άμεσα και αιτιωδώς συνδεδεμένο με το ποιμαντικό ενδιαφέρον του στα πλαίσια της τοπικής Εκκλησίας της επαρχίας του. Αυτό τον κάνει να επιδεικνύει ιδιαίτερη ευαισθησία, ώστε ως «κηδεμών και προστάτης» του συνόλου να βρεί λύσεις για την αποκατάσταση της ενότητας σε οικουμενικό επίπεδο με την επανένταξη των πεπλανημένων μέσα στην Εκκλησία³⁴. Προς το σκοπό αυτό αφενός συντάσσει επιστολές και λόγους δογματικού περιεχομένου, δια των οποίων αποκρούει την αίρεση και προβάλλει την ορθόδοξη διδασκαλία, αφήνοντας έτσι το δογματικό του έργο ως κανόνα πίστεως όχι μόνο για την τοπική Εκκλησία της Καισαρείας, αλλά και για ολόκληρη την Εκκλησία. Αφετέρου, επειδή πίστευε ότι είναι εξίσου ατελείς η πράξη χωρίς λόγο και ο λόγος χωρίς πράξη, γι' αυτό παράλληλα με τους αντιαιρετικούς του λόγους ανέπτυξε και προς την κατεύθυνση της πρακτικής αντιμετώπισης των προβλημάτων αυτών μεγάλη

³¹ Βλ. όπ. παρ., 40, PG 36, 549 BC.

³² Βλ. όπ. παρ., 41, PG 36, 552 AB.

³³ Βλ. *Επιστολή 61, Αθανασίου, επισκόπου Αλεξανδρείας*, PG 32, 416 C – 417 B· *Επιστολή 30, Ευσεβίου, επισκόπου Σαμοσάτων*, PG 32, 313 B· *Επιστολή 31, Ευσεβίου, επισκόπου Σαμοσάτων*, PG 32, 313 C – 316 B· *Επιστολή 57, Μελετίου, επισκόπου Αντιοχείας*, PG 32, 405 C – 408 A. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., σ. 59.

³⁴ Βλ. όπ. παρ., 42, PG 36, 552 CD.

δραστηριότητα. Σε άλλους, όπως μας αναφέρει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, είτε πήγαινε ο ίδιος είτε έστελνε δικούς του ανθρώπους, άλλους τους καλούσε, τους νουθετούσε, τους έλεγχε, τους επιτιμούσε, όταν μάλιστα χρειαζόταν τους απειλούσε· πολλές φορές αναγκαζόταν να προμαχεί για έθνη, για πόλεις και για άτομα, και γενικά επινοούσε κάθε είδος σωτηρίας, με σκοπό να θεραπεύσει από κάθε άποψη τα τραύματα της ανά την οικουμένη Εκκλησίας³⁵.

Μέσα στα πλαίσια της οικουμενικής του δραστηριότητας ήλθε σε επικοινωνία με το Μ. Αθανάσιο, το Μελέτιο Αντιοχείας και το Δάμασο Ρώμης, μεσολαβώντας τόσο για την άρση του αντιοχειανού σχίσματος και την αποκατάσταση της ενότητας στην ορθόδοξη παράταξη της αντιοχειανής Εκκλησίας, όσο και για την αποστολή εκπροσώπων του Ρώμης στην Ανατολή, προκειμένου να γνωρίσουν από κοντά τη χαώδη εκκλησιαστική και θεολογική κατάσταση που υπήρχε και να κρίνουν οι ίδιοι με ποιους θα πρέπει στο εξής να έχουν εκκλησιαστική κοινωνία και με ποιους όχι³⁶. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι πρωτοβουλίες του αυτές δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, ωστόσο, όπως προκύπτει από την επιστολή του στους Νεοκαισαρείς το 375, ήταν ικανοποιημένος από την ανταπόκριση που έβρισκε και την αναγνώριση του έργου του από τους επισκόπους ενός μεγάλου μέρους της ανά την οικουμένη Εκκλησίας, όπως από Πισίδες, Λυκάονες, Ισαύρους, Φρύγες, Αρμένιους, Μακεδόνες, Αχαιούς, Ιλλυριούς, Γάλλους, Ισπανούς, Ιταλούς, Σικελιώτες, Αφρικανούς, Αιγύπτιους και Σύρους, οι οποίοι βρίσκονταν σε συνεχή επικοινωνία μαζί του³⁷.

Εκείνο όμως που τον καθιέρωσε στη συνείδηση του ορθοδόξου πληρώματος ως υπέρμαχο της ορθοδόξου πίστεως και «προστάτη της Εκκλησίας» είναι η αντίστασή του έναντι της κοσμικής εξουσίας και συγκεκριμένα έναντι του αυτοκράτορα Ουάλη, ο οποίος το θέρος του 370 ήλθε για δεύτερη φορά στην Καισάρεια με στρατό, προκειμένου να υποτάξει τη μόνη μικρασιατική πόλη που είχε απομείνει ορθόδοξη. Βρήκε όμως στο πρόσωπο του Βασιλείου σθεναρή αντίσταση, ώστε να μη μπορέσει και πάλι να πραγματοποιήσει το σκοπό του. Παρά τις

³⁵ Βλ. όπ. παρ., 43, PG 36, 552 D – 553 B.

³⁶ Βλ. *Επιστολή 66, Αθανασίω, επισκόπω Αλεξανδρείας*, 1-2, PG 32, 423 A – 425 C· *Επιστολή 67, Αθανασίω, επισκόπω Αλεξανδρείας*, PG 32, 425 D – 427 B· *Επιστολή 68, Μελετίω, επισκόπω Αντιοχείας*, PG 32, 427 B – 429 A· *Επιστολή 69, Αθανασίω, επισκόπω Αλεξανδρείας*, 1-2, PG 32, 429 A – 433 B· *Επιστολή 70, Περί συνόδου*, PG 32, 433 B – 435 B· *Επιστολή 80, Αθανασίω, επισκόπω Αλεξανδρείας*, PG 32, 455 AB· *Επιστολή 89, Μελετίω, επισκόπω Αντιοχείας*, 1-2, PG 32, 469 B – 471 B· *Επιστολή 216, Μελετίω Αντιοχείας*, PG 32, 791 B – 793 A· *Επιστολή 242, Τοις Λυτικοίς*, 1-3, PG 32, 900 A – 901 C· *Επιστολή 243, Προς Ιταλούς και Γάλλους επισκόπους, περί της καταστάσεως και συγχύσεως των Εκκλησιών*, 1-5, PG 32, 901 C – 911 A· *Επιστολή 263, Τοις Λυτικοίς*, 1-5, PG 32, 975 B – 981 B.

³⁷ Βλ. *Επιστολή 204, Νεοκαισαρεύσιν*, 7, PG 32, 753 CD. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., σ. 110 κ.ε.

εναντίον του επιθέσεις, τις υποσχέσεις και τις απειλές δεν κατόρθωσε να κάμψει το φρόνημα του μεγάλου ιεράρχη³⁸.

Είναι παροιμιώδης ο διάλογος που είχε ο Βασίλειος με τον ύπαρχο του πραιτωρίου, θα λέγαμε τον πρωθυπουργό της εποχής εκείνης, το Μόδεστο, ο οποίος κατ' εντολήν του αυτοκράτορα τον κάλεσε, για να τον πείσει να προσχωρήσει στην αίρεση των Ομοίων. Θα παραθέσουμε το διάλογο αυτό σε ελεύθερη μετάφραση, για να γίνει περισσότερο κατανοητός και να θαυμάσουμε κατά τη ρήση του Γρηγορίου του Θεολόγου «την... μετά συνέσεως ένστασιν»³⁹, δηλ. τη συνετή αντίσταση του μεγάλου ιεράρχη απέναντι στην κοσμική εξουσία, όταν διακυβεύεται η αλήθεια της πίστεως:

«—Πώς τολμάς, Βασίλειε, να αυθαδιάζεις μόνος εσύ μεταξύ των άλλων απέναντι σε μια τόσο μεγάλη εξουσία;

—Γιατί ρωτάς; Ποια είναι η αυθάδεια; Δεν καταλαβαίνω.

—Το ότι δεν ακολουθείς τη θρησκευτική πολιτική του βασιλέως, τη στιγμή που όλοι οι άλλοι την έχουν δεχθεί και την ακολουθούν.

—Γιατί ο δικός μου βασιλεύς δεν θέλει τέτοια πράγματα, ούτε ανέχομαι να προσκυνώ ένα κτίσμα, εφόσον κι' εγώ ο ίδιος είμαι κτίσμα του Θεού με την εντολή μάλιστα να γίνω θεός.

—Κι' εμείς πώς σου φαινόμαστε; Δεν μετρούν καθόλου οι προσταγές μας; Δεν αξίζει για σένα να ταχθείς με το μέρος μας και να μας έχεις φίλους;

—Δεν αρνούμαι ότι είστε ύπαρχοι και μάλιστα επιφανείς, όχι όμως σπουδαιότεροι από το Θεό. Το να σας έχουμε φίλους είναι ασφαλώς πολύ σημαντικό. Άλλωστε κι' εσείς είστε πλάσματα του Θεού, αλλά όμως όμοιοι με τους άλλους που βρίσκονται κάτω από την εξουσία σας. Κι' αυτό γιατί για τον Χριστιανισμό δεν μετρούν τα πρόσωπα, αλλά η πίστη»⁴⁰.

Η απάντηση αυτή του Βασιλείου εξόργισε τον ύπαρχο, οποίος πετάχτηκε από το κάθισμά του και απευθυνόμενος σ' αυτόν με ιταμότερο τρόπο του λέγει:

«—Λοιπόν; Δεν φοβάσαι την εξουσία;

—Μήπως συμβεί κάτι, μήπως πάθω κάτι;

—Μήπως πάθεις ένα από τα πολλά που είναι στην εξουσία μου.

—Ποια είναι αυτά; Ας γίνουν γνωστά και σε μας.

—Δήμευση, εξορία, βασανιστήρια, θάνατος.

—Απειλήσέ μας και με κάτι άλλο, αν υπάρχει, γιατί τίποτε απ' αυτά δεν μας αγγίζει.

—Πώς γίνεται αυτό και με ποιο τρόπο;

³⁸ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, όπ. παρ., 44-47, PG 36, 553 B – 557 B. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., σ. 65 κ.ε.

³⁹ Βλ. όπ. παρ., 48, PG 36, 557 C.

⁴⁰ Βλ. όπ. παρ., PG 36, 557 D – 560 B.

–Για το λόγο ότι δεν φοβάμαι τη δήμευση, γιατί δεν έχω τίποτε, εκτός αν χρειαστείς τα τρίχινα ράκη μου και τα λίγα βιβλία που αποτελούν όλη την περιουσία μου. Εξορία δε δεν καταλαβαίνω τί θα πεί, γιατί δεν είμαι δεμένος με ένα τόπο ούτε είναι δικός μου ο τόπος, στον οποίο κατοικώ τώρα, καθώς και ο τόπος, στον οποίο θα με ρίξουν αργότερα· μάλλον δε κάθε τόπος είναι του Θεού, ενώ εγώ είμαι πάροικος και παρεπίδημος· όσο για τα βασανιστήρια, τί θα καταφέρουν, αφού δεν έχω στην πραγματικότητα σώμα; Εκτός αν εννοείς το πρώτο χτύπημα, γιατί αυτού μόνο είσαι κύριος· ο δε θάνατος θα είναι ευεργέτης, γιατί θα με στείλει γρηγορότερα στο Θεό, για τον οποίο, αν και σχεδόν νεκρός, ζω και υπάρχω, και προς τον οποίο από πολύ καιρό βιάζομαι να φτάσω»⁴¹.

Ἐκπληκτος ο ὑπαρχος ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Βασιλείου τοῦ λέγει: «Κανείς μέχρι τώρα δεν μίλησε ἔτσι καὶ με τόσο μεγάλη παρρησία σε μένα το Μόδεστο». – «Ἴσως γιατί δεν συνάντησες ἀκόμη ἐπίσκοπο», τοῦ ἀπάντησε ὁ Μ. Βασίλειος, «ἢ ἀν συναντούσες κάποιον, θα σου μιλούσε ὡς οὐδὲν με τὸν ἴδιον τρόπο, γιατί κι' αὐτός θα ἀγωνιζόταν γιὰ τὰ ἴδια πράγματα. Εμεῖς, ὑπαρχε», συνέχισε, «στὰ ἄλλα ζητήματα εἴμαστε ἐπιεικείς καὶ πιο ταπεινοί ἀπὸ τὸν καθένα, γιατί ἔχουμε αὐτὴ τὴν ἐντολή, καὶ ὄχι μόνο σε τόσο μεγάλη ἐξουσία, ἀλλὰ οὔτε καὶ σε ἓνα τυχαῖο δὲν συμπεριφερόμαστε με υπερηφάνεια. Ὃπου ὅμως αὐτὸ που κινδυνεύει, ὡς ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ πίστις στὸ Θεό, τότε περιφρονούμε τὰ ἄλλα καὶ ἔχουμε στραμμένα τὰ μάτια μας μόνο σ' αὐτόν. Ἡ φωτιά, τὸ ξίφος, τὰ θηρία, τὰ νύχια που ξεσκίζουν τὴν σάρκα εἶναι γιὰ μας ἀπόλαυση μάλλον παρά φόβος. Γι' αὐτὸ λοιπὸν βρίζε, φοβέριζε, κάνε οτιδήποτε σου ἀρέσει, ἀπολάμβανε τὴν ἐξουσία σου! Ἀς τὰ ἀκούσει αὐτὰ καὶ ὁ βασιλεὺς! Ἐμᾶς δὲν πρόκειται νὰ μας πάρεις με τὸ μέρος σου οὔτε νὰ μας πείσεις νὰ συμφωνήσουμε με τὴν ἀσέβεια, κι' ἀν ἀκόμη μας ἀπειλεῖς με χειρότερα»⁴².

Ὅταν ὁ αυτοκράτορας πληροφορήθηκε ἀπὸ τὸν ὑπαρχο τὰ διαμειφθέντα, θαυμάζοντας τὴν στάσιν τοῦ Βασιλείου, διέταξε νὰ μὴν τὸν κακομεταχειριστοῦν. Ὅταν δὲ ἐπισκέφθηκε τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων τὸ μητροπολιτικὸ ναὸ τῆς Καισαρείας ποὺ ἦταν κατὰ μέρος ἀπὸ κόσμος, ἔμεινε ἐκθαμβὸς ἀπὸ τὴν κατανυκτικὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὴν εὐταξίαν ποὺ υπῆρχε στὸ ναὸ καὶ, ἀφ' οὗ πείστηκε ἀπὸ τὴν συζήτησιν ποὺ εἶχε με τὸ Βασίλειον, ἄλλαξε στάσιν καὶ ἀναχώρησε, δίνοντας ἐντολὴ νὰ τὸν ἀφήσουν ἀνενόχλητο⁴³.

Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς «συνετῆς ἀντιστάσεως» ἦταν νὰ κερδίσει ὁ Βασίλειος τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τόσο τοῦ

⁴¹ Βλ. ὁπ. παρ., 49, PG 36, 560 BC.

⁴² Βλ. ὁπ. παρ., 50, PG 36, 560 D – 561 A.

⁴³ Βλ. ὁπ. παρ., 51-53, PG 36, 561 B – 564 B.

υπάρχουν όσο και του αυτοκράτορα⁴⁴. Μάλιστα ο θαυμασμός του υπάρχουν έγινε ακόμη μεγαλύτερος από τη στιγμή που ο ίδιος θεραπεύθηκε από σοβαρή ασθένεια με τις προσευχές του αγίου⁴⁵. Μαζί του ο Βασίλειος διατήρησε έκτοτε αλληλογραφία, γράφοντάς του για διάφορα, κυρίως κοινωνικής φύσεως, θέματα της επαρχίας του⁴⁶. Όσο για τον αυτοκράτορα ο θαυμασμός του ήταν προσωρινός· πιεζόμενος από το περιβάλλον του, στο οποίο συμπεριλαμβανόταν και η σύζυγός του Δομνίνα, παρά την αρχική διστακτικότητά του αποφάσισε τελικά να υπογράψει το διάταγμα εξορίας του Βασιλείου, αλλά επειδή το χέρι του έτρεμε, με αποτέλεσμα να σπάσει τρεις φορές ο κάλαμός του, έσκισε έντρομος το διάταγμα κι' έτσι δεν πραγματοποιήθηκε η εξορία του μεγάλου ιεράρχη⁴⁷.

⁴⁴ Βλ. χαρακτηριστικά τα αναφερθέντα από τον ύπαρχο στον αυτοκράτορα: «Ἐττ»μεqa, basileà, ... toà tÁsde probebhlmsnou tÁj 'Eklhs...aj. Kre...twn έπειλιν Ð έ»»r, lOgwn sterrOteroι, peiqoàι „scurOteroι. ”Allon dex tina peir©n tìn έγενestšrwn, toàton d□ À bičzesqai fanerij, À m¼ prosdok©n ečxein taι έπειλαι» (όπ. παρ., 51, PG 36, 561 B).

⁴⁷ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *ὅπ. παρ.*, 54, PG 36, 564 B – 565 B· Θεοδοωρήτου Κύρου, *Εκκλησιαστική Ιστορία* 16, PG 82, 1164 A. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, *ὅπ. παρ.*, σ. 70.

æqei toà ἡ ἀγομῆς, æj ˆn m³/₄ ʒntite...noi prŌj t! ka...ria»⁴⁸. Για το λόγο αυτό ο Βασίλειος επικρίνει με ειρωνεία όσους εκλαμβάνουν τις εν λόγω ανακριβείς εκφράσεις του Γρηγορίου Νεοκαισαρείας κατά γράμμα και κατ' ακρίβεια και δεν μπορούν να αντιληφθούν ότι οι εκφράσεις αυτές λέχτηκαν «ου δογματικώς... αλλ' αγωνιστικώς» και ως εκ τούτου δεν έχουν την απαιτούμενη ακριβολογία⁴⁹. Με άλλα λόγια άλλη είναι κατά το Βασίλειο η γλώσσα του διαλόγου ή της αντιπαραθέσεως με τους αιρετικούς και τους εχθρούς της πίστεως, που είναι μια γλώσσα που δεν είναι απαραίτητο να χαρακτηρίζεται από απόλυτη ακριβολογία, και άλλη η γλώσσα της δογματικής αποφάνσεως, που δεν νοείται χωρίς την απόλυτη ακρίβεια στις δογματικές διατυπώσεις. Πρόκειται, θα λέγαμε, αφενός για τη γλώσσα της δογματικής «ακρίβειας», που είναι αναγκαία για τη διατύπωση ή την ομολογία της πίστεως εκ μέρους του ορθοδόξου πληρώματος, και αφετέρου για τη γλώσσα της ποιμαντικής «οικονομίας», που είναι ενίοτε αναγκαία για την αντιμετώπιση των αιρετικών ή των εχθρών της πίστεως, προκειμένου να κατανοήσουν την πλάνη τους και να επιστρέψουν στην Εκκλησία⁵⁰.

Με βάση τη διάκριση αυτή, την οποία ο Βασίλειος θεμελιώνει πατερικά, όπως είδαμε, στο Γρηγόριο Νεοκαισαρείας, έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί στο διάλογο με τους αιρετικούς τη γλώσσα της ποιμαντικής «οικονομίας», εγκαινιάζοντας έτσι γενικότερα στον οικουμενικό διάλογο μια φαινομενικά υποχωρητική, αλλά, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, πολύ αποτελεσματική ποιμαντική τακτική.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι την ανωτέρω ποιμαντική τακτική την χρησιμοποίησε με μοναδικό και αξιοθαύμαστο τρόπο κυρίως έναντι των Πνευματομάχων, κινδυνεύοντας μάλιστα να παρεξηγηθεί ο ίδιος ως μειοδότης της πίστεως⁵¹. Ως γνωστόν οι Πνευματομάχοι της Μ. Ασίας, προερχόμενοι από τους κύκλους των Ομοιουσιανών, ενώ δέχονταν το «ομοούσιον» του Υιού με τον Πατέρα, δεν ήταν διατεθειμένοι να δεχθούν και το «ομοούσιον» του Αγ. Πνεύματος, γιατί κατά την άποψή τους κάτι τέτοιο θα οδηγούσε στον τριθεϊσμό. Παρά το γεγονός ότι ήδη ο Μ. Αθανάσιος επεξέτεινε το «ομοούσιο» του Υιού και στο πρόσωπο του Αγ. Πνεύματος, χαρακτηρίζοντας ρητά το Αγ. Πνεύμα ως «ομοούσιον» στην *Α' Προς Σεραπίωνα επιστολή* του⁵², ο Μ. Βασίλειος, για να μπορέσει να επαναφέρει τους Πνευματομάχους στην Εκκλησία, απέφευγε να τους

⁴⁸ Βλ. *Επιστολή 210, Τοις κατά Νεοκαισάρειαν λογιωτάτοις*, 5, PG 32, 776 B.

⁴⁹ Βλ. όπ. παρ., PG 32, 776 A.

⁵⁰ Βλ. σχετικά και Γ. Δ. Μαρτζέλου, *Ορθοδοξία και σύγχρονοι διάλογοι*, Εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 176 κ.ε.

⁵¹ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, όπ. παρ., 68, PG 36, 588 ABC: *Επιστολή 58, Βασιλείω*, PG 37, 113 B – 115 B. Βλ. και Β. Ι. Καλλιακμάνη, *Μεθοδολογικά πρότερα της Ποιμαντικής. Λεντίω ζωννόμενοι Ι*, Εκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 76 εξ.

⁵² Βλ. Μ. Αθανασίου, *Προς Σεραπίωνα Ι*, 27, PG 26, 593 C.

προκαλεί, αποκαλώντας ρητά το Άγ. Πνεύμα «Θεό» και «ομοούσιο» με τον Πατέρα και τον Υιό. Κι' αυτό μάλιστα το έκανε παρά τη διαφορετική στάση του φίλου του Γρηγορίου, ο οποίος συνέχιζε εν προκειμένω τη γραμμή του Μ. Αθανασίου⁵³. Ωστόσο η στάση του αυτή δεν αποτελούσε μειοδοσία κατά της πίστεως, αλλά ήταν μια πράξη ποιμαντικής οικονομίας. Όπως μας διαβεβαιώνει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Μ. Βασίλειος περισσότερο από κάθε άλλον αναγνώριζε το Πνεύμα ως Θεό, γιατί και δημοσία ομολογούσε τη θεότητά του, όταν του δινόταν η ευκαιρία, αλλά και στον ίδιο, από τον οποίο δεν είχε άλλωστε να αποκρύψει τίποτε, το έκανε απολύτως σαφές ότι προσκυνούσε το Πνεύμα μαζί με τον Πατέρα και τον Υιό ως ομοούσιο και ομότιμο. Απλώς, όπως διευκρινίζει ο Γρηγόριος, για τον εαυτό του τήρησε για λόγους ποιμαντικούς τη στάση της «οικονομίας», ενώ στον ίδιο το Γρηγόριο επέτρεψε την «παρρησία»⁵⁴.

Η διάκριση αυτή μεταξύ «οικονομίας» και «παρρησίας» για ένα τόσο σημαντικό δογματικό ζήτημα, όπως αυτό για το πρόσωπο του Αγ. Πνεύματος, δεν είναι για το Μ. Βασίλειο αυθαίρετη ούτε υποκρύπτει κάποιο δογματικό μινιμαλισμό, για χάρη κάποιων εκκλησιαστικο-πολιτικών σκοπιμοτήτων. Απορρέει ουσιαστικά από τη διάκριση μεταξύ «δόγματος» και «κηρύγματος» που αναπτύσσει διεξοδικά στο *Περί του Αγίου Πνεύματος* έργο του⁵⁵. Το «δόγμα» κατ' αυτόν δεν είναι για όλους, αλλά μόνο για τους μυημένους και τους προηγμένους πνευματικά πιστούς· γι' αυτό, προκειμένου να μη διατρέχει τον κίνδυνο του ευτελισμού, πρέπει να προφυλάσσεται από τους αμήτους και ανώριμους πνευματικά με το να τηρείται έναντι αυτών η στάση της σιωπής. Μόνο το «κήρυγμα» προορίζεται για όλους και μπορεί να «δημοσιεύεται»⁵⁶.

⁵³ Βλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 31, Περί του αγίου Πνεύματος*, 10, PG 36, 144 A· 165 C· *Λόγος 43, Εις τον μέγαν Βασίλειον, επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, επιτάφιος*, 69, PG 36, 589 ABC. Βλ. και Κ. Β. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τόμ. 2 (Η Ορθόδοξη δογματική διδασκαλία και οι νοθεύσεις της από τις αρχές του τέταρτου αιώνα μέχρι και την Τρίτη Οικουμενική Σύνοδο), Αθήνα 2004, σ. 387 εξ.

⁵⁴ Βλ. *Λόγος 43, Εις τον μέγαν Βασίλειον, επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, επιτάφιος*, 69, PG 36, 589 A.

⁵⁵ Βλ. Μ. Βασιλείου, *Περί του Αγίου Πνεύματος*, 65-68, PG 32, 185 C – 196 B.

⁵⁶ Βλ. *Περί Αγίου Πνεύματος* 66, PG 32, 189 B: «Kat' tōn aūtōn d³/₄ trōpon, ka' of t' per' t'j 'Ekkhlhs...aj t^mxarcÁj diaqesmoqet»santej épōstoloi ka' patšrej, t^mn tū kekrummšnJ ka' éfqšgktJ tō semnōn to'j musthr...oij t^mfúlasson. Oūdē gl' Ólwj must»rion, tō e,j t³/₄n dhmedh ka' e,,ka...an éko³/₄n ækforon. Oátoj Ð lōgoj tÁj tīn égrffwn paradōsewj, æj m³/₄ katamelhqe«san tīn dogmftwn t³/₄n gnīsin eÚkatafrōnhnton to'j pollo'j genšsqai di' sun»qeian. "Allo gl' dōgma, ka' ¥llo k»rugma. Tō m□n gl' siwp©tai, t' d□ khrÚgmata dhmosieÚetai». Πρβλ. και Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 40, Εις το άγιον βάπτισμα*, 45, PG 36, 424 D – 425 A: «"Eceij toà musthr...ou t' ækfora, ka' ta'j tīn pollīn ékoa'j oÚk épō,hta. T' d□ ¥lla eřsw maqs»V, tÁj Triřdoj carizomšnhj, § ka' krÚyeij par' seautū sfrag'di kratōmena». Περισσότερα για τη σημασία της διακρίσεως μεταξύ «δόγματος» και «κηρύγματος» στο Μ. Βασίλειο βλ. Η. Dörries, *De Spiritu Sancto. Der Beitrag des Basilus zum Abschluß des trinitarischen Dogmas*, Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-historische Klasse, Dritte Folge, No 39, Εκδ. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1956, σ. 125 κ.ε.: του ίδιου, «Basilus und das Dogma vom Heiligen Geist», στο *Lutherische Rundschau* 6 (1956/57), σ. 253 εξ. Π. Κ. Χρήστου, «Η περί του Αγίου Πνεύματος διδασκαλία του Μεγάλου Βασιλείου», στο *Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 10 (1965),

Εξάλλου για το Μ. Βασίλειο η δύναμη της πίστεως δεν βρίσκεται στα «ρήματα» αλλά στα «πράγματα»⁵⁷. Γι' αυτό ακριβώς πίστευε πως χρησιμοποιώντας άλλους, συνώνυμους όρους για το Αγ. Πνεύμα, όπως «θείον», «ομότιμον», «ομόδοξον», θα διευκόλυνε την αποδοχή της ορθόδοξης τριαδολογικής διδασκαλίας από τους Πνευματομάχους και την επιστροφή τους στην Εκκλησία. Το μόνο που ζητούσε απ' αυτούς, για να επιστρέψουν στην Εκκλησία, ήταν να αποδεχθούν το σύμβολο της Νικαίας και το άκτιστο της φύσης του Αγ. Πνεύματος⁵⁸. Το πόσο σωστή ήταν η στάση του αυτή φάνηκε δυο χρόνια μετά την κοίμησή του, όταν η Β' Οικουμενική Σύνοδος υιοθέτησε πλήρως στο σύμβολό της την Πνευματολογία του και ειδικότερα την ποιμαντική οικονομία του σχετικά με το πρόσωπο του Αγ. Πνεύματος⁵⁹.

Πέρα όμως από τις συνεχείς και άοκνες προσπάθειές του για τη διαφύλαξη της ορθοδόξου πίστεως και την ενότητα της Εκκλησίας ο Βασίλειος άσκησε την πνευματική του πατρότητα και μέσα από το καθαυτό διδασκαλικό και κοινωνικό του έργο.

Όπως είπαμε ήδη προηγουμένως, συνέστησε πλήθος μοναστικών κοινοτήτων σε ολόκληρη την επαρχία του, οι οποίες ήταν εν ταυτώ ασκητικά και εκπαιδευτικά κέντρα για την παραγωγή εκκλησιαστικών στελεχών. Παράλληλα όμως στόχος του μέσω των κοινοτήτων αυτών ήταν να επιτύχει τη συμφιλίωση και το συγκερασμό του ερημικού με τον κοινωνικό βίο, που είναι πολλές φορές διαμετρικά αντίθετοι μεταξύ τους. Γι' αυτό τα ασκητήρια και τα μοναστήρια που έκτισε δεν ήταν μακριά από μεικτές κοινωνίες. Κατ' αυτό τον τρόπο ούτε οι θεωρητικοί και πνευματικοί μοναχοί μπορούσαν να μένουν χωρίς επικοινωνία ούτε οι πρακτικοί χωρίς πνευματική τροφοδοσία, «ἵνα ἡμεῖς τὸ φιλοσοφὸν κοινωνήσῃς ἡμεῖς τὸ πρακτικὸν φιλοσοφῇ» κατά τη λακωνική έκφραση του Γρηγορίου του Θεολόγου⁶⁰.

Η προσπάθειά του αυτή ξεκίνησε ήδη πριν εισέλθει στην ενεργό υπηρεσία της Εκκλησίας, από τη στιγμή που αποσύρθηκε για άσκηση στο ερημικό κτήμα του στον Πόντο. Εκεί του δόθηκε η ευκαιρία να ιδρύσει το πρώτο του μοναστικό κέντρο, το οποίο, όπως αναφέρει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, έφερε από τα ίδια τα μέλη του την ονομασία «φροντιστήριον», «μοναστήριον» ή «σχολή»⁶¹. Οι μαθητές του «φροντιστηρίου» ή της «σχολής» αυτής παράλληλα με τα μοναχικά τους

σ. 230· του ίδιου, *Ο Μέγας Βασίλειος. Βίος και πολιτεία – Συγγράμματα – Θεολογική σκέψις*, Εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 232 εξ.

⁵⁷ Πρβλ. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 43, Εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, ἐπιτάφιος*, 68, PG 36, 588 C.

⁵⁸ Βλ. *Επιστολή 113, Τοῖς ἐν Ταρσῷ πρεσβυτέροις*, PG 32, 528 A.

⁵⁹ Βλ. σχετικά Α.-Μ. Ritter, *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol. Studien zur Geschichte und Theologie des II. Ökumenischen Konzils*, Εκδ. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1965, σ. 159, 195· Κ. Β. Σκουτέρη, *όπ. παρ.* σ. 521 κ.ε.

⁶⁰ Βλ. *όπ. παρ.*, 62, PG 36, 577 AB.

⁶¹ Βλ. *Επιστολή 4, Βασιλείῳ*, PG 37, 25 AB.

καθήκοντα παρακολουθούσαν και μαθήματα θεολογίας, φιλοσοφίας, καλλιγραφίας, ταχυγραφίας, νοσοκομειακής και ιατρικής. Παρόμοια τέτοια μοναστικά κέντρα, πιθανότατα μικρότερης εμβέλειας, ίδρυσε ο Βασίλειος και σε άλλα σημεία του Πόντου και της Καππαδοκίας κατά τις συνεχείς περιοδείες του στις περιοχές αυτές. Ήδη μάλιστα πριν γίνει επίσκοπος ίδρυσε ένα τέτοιο μοναστικό κέντρο και στην Καισάρεια⁶².

Μαθητές του στα μοναστικά αυτά κέντρα υπήρξαν μεταξύ των άλλων και σημαντικές εκκλησιαστικές προσωπικότητες. Στη «σχολή» του Πόντου μαθητές του χρημάτισαν ο Γρηγόριος Νύσσης, ο οποίος, όπως είδαμε, ακριβώς γι' αυτό το λόγο τον αποκαλεί «πατέρα και διδάσκαλό» του, ο Ευάγριος ο Ποντικός, αλλά κατά κάποιο τρόπο και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ενώ μαθητές του στη «σχολή» της Καισαρείας υπήρξαν ο Αμφιλόχιος Ικονίου και ο Ελλάδιος, κατόπιν διάδοχός του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Για τον πνευματικό δε καταρτισμό των μαθητών του συνέταξε ήδη στη «σχολή» του Πόντου ένα απάνθισμα από τα έργα του Ωριγένους σε συνεργασία με το φίλο του Γρηγόριο, το γνωστό με τον τίτλο *Φιλοκαλία*, καθώς και ορισμένα από τα ασκητικά του έργα⁶³. Πολλούς από τους μαθητές του, που ήταν ταυτόχρονα και πνευματικά του παιδιά, τους χειροτόνησε ο ίδιος επισκόπους σε επισκοπές της επαρχίας του⁶⁴.

Ωστόσο εκτός από τη σύσταση των ανωτέρω μοναστικών κοινοτήτων ο Βασίλειος με το τεράστιο και πολύπτυχο συγγραφικό του έργο, τις ομιλίες του, τις επιστολές του, τα δογματικά και ασκητικά του συγγράμματα, έλαβε πρόνοια και για τη θεολογική και πνευματική τροφοδοσία όλων γενικά των πνευματικών του τέκνων. Αναφερόμενος ο Γρηγόριος ο Θεολόγος στο συγγραφικό του έργο, το θεωρεί ως μοναδικό και ανεπανάληπτο λόγω της μεγάλης πνευματικής χρησιμότητάς του. Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά, «Μ...a ka[^] di| p[^]ntwn ka[^] ¹ meg...sth (ενν. χάρις και ηδονή), t| TMke...nou suggr[^]mmata ka[^] ron»mata. Οὐδ'□ grafeàsin eὐpor...a tij ὕllh met' TMke(non Ἄ t| TMke...nou suggr[^]mmata)»⁶⁵.

Το επιστέγασμα όμως του έργου του ως πνευματικού πατρός όχι απλώς ενός περιορισμένου κύκλου των μαθητών του, αλλά ολόκληρου του λαού της επαρχίας του ήταν το απαράμιλλο για την εποχή εκείνη φιλανθρωπικό του έργο που αποκαλύπτει το μέγεθος της αγάπης του προς το Θεό και τον πλησίον. Από τα νεανικά του χρόνια ο Βασίλειος

⁶² Βλ. αναλυτικά Π. Κ. Χρήστου, *Ο Μέγας Βασίλειος. Βίος και πολιτεία – Συγγράμματα – Θεολογική σκέψις*, Εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 74 κ.ε.

⁶³ Βλ. όπ. παρ., σ. 77. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, *Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο μύστης της θείας ελλάμψεως*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 49.

⁶⁴ Βλ. Π. Κ. Χρήστου, *Ο Μέγας Βασίλειος. Βίος και πολιτεία – Συγγράμματα – Θεολογική σκέψις*, Εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 75 εξ.

⁶⁵ Βλ. *Λόγος 43, Εις τον μέγαν Βασίλειον, επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, επιτάφιος*, 66, PG 36, 584 D.

συνειδητοποίησε ότι η τελειότητα της χριστιανικής ζωής ταυτίζεται με την ακτημοσύνη⁶⁶. Γι' αυτό και πριν αποσυρθεί ήδη στην ερημία του Πόντου διένειμε ένα μεγάλο μέρος της περιουσίας του στους φτωχούς. Η φιλανθρωπική του συνείδηση φάνηκε άλλωστε σαφώς, όταν ως πρεσβύτερος διέθεσε ένα επίσης μεγάλο μέρος της περιουσίας του κατά το λιμό του 368. Το απομένον τρίτο μέρος της περιουσίας του το διέθεσε ως επίσκοπος για την οικοδόμηση σε προάστιο της Καισαρείας ενός οργανωμένου και τεράστιου φιλανθρωπικού συγκροτήματος, του γνωστού στους μεταγενέστερους με το όνομα Βασιλείας⁶⁷. Το συγκρότημα αυτό περιελάμβανε μεγαλοπρεπή καθεδρικό ναό, οικήματα γύρω από το ναό για την κατοικία του επισκόπου και των κληρικών του, οικήματα για τη φιλοξενία των αρχόντων και των δημόσιων λειτουργών, νοσοκομείο για τη θεραπεία των ασθενών, εξοπλισμένο με το κατάλληλο νοσηλευτικό και ιατρικό προσωπικό και τα αναγκαία για τη νοσηλεία μέσα, ξενώνες για τους περαστικούς από την πόλη και τους ξένους που θα συνόδευαν τους ασθενείς, καθώς και ειδικά οικήματα για τη στέγαση των εργαστηρίων και των τεχνητών του συγκροτήματος⁶⁸. Επρόκειτο κατά την έκφραση του Γρηγορίου του Θεολόγου για μια ολόκληρη «καινούργια πόλη» λίγο έξω από την Καισάρεια⁶⁹. Όπως εύστοχα παρατήρησε ο αείμνηστος καθηγητής Π. Χρήστου, το συγκρότημα αυτό αποτελούσε το πρώτο οργανωμένο συγκρότημα νοσοκομειακής περίθαλψης και κοινωνικής μέριμνας στην ιστορία⁷⁰.

γ) Οι καρποί της πνευματικής πατρότητας του Μ. Βασιλείου

Όπως είναι φυσικό, το πολυσχιδές έργο του Μ. Βασιλείου ως πνευματικού πατρός και ποιμενάρχου είχε άμεσα και εντυπωσιακά αποτελέσματα. Με το έργο που επιτέλεσε τόσο ως πρεσβύτερος όσο κυρίως ως επίσκοπος πλούτισε ο ίδιος, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, αποκτώντας όχι μόνο πολλά αλλά και καλά πνευματικά τέκνα⁷¹.

Κατ' αρχήν προξενεί εντύπωση η ευρύτατη αποδοχή και αναγνώριση του προσώπου του ως μεγάλου πνευματικού πατρός και ποιμένος της Εκκλησίας όχι μόνο εκ μέρους του ποιμνίου του, αλλά και εκ μέρους της ανά την οικουμένη Εκκλησίας, ακόμη δε και εκ μέρους των αντιπάλων του. Ιδιαίτερα στο ποίμνιό του ήταν τόσο μεγάλη η πνευματική του επιρροή, ώστε πολλοί να προσπαθούν να μιμηθούν ακόμη και ορισμένα εξωτερικά χαρακτηριστικά του ή και ορισμένα

⁶⁶ Πρβλ. όπ. παρ., 60-61, PG 36, 573 C – 576 C.

⁶⁷ Βλ. όπ. παρ., 63, PG 36, 577 C – 580 C. Βλ. και Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., σ. 63, 84 εξ.

⁶⁸ Βλ. Μ. Βασιλείου, *Επιστολή 94, Ηλία, άρχοντι της επαρχίας*, PG 32, 488 BC.

⁶⁹ Βλ. όπ. παρ., 63, PG 36, 577 C.

⁷⁰ Βλ. όπ. παρ., σ. 87.

⁷¹ Βλ. όπ. παρ., 71, PG 36, 593 A.

σωματικά του ελαττώματα, όπως λ.χ. την ωχρότητα του προσώπου, τη γενειάδα, τον τρόπο του βαδίσματος, τη συγκρότηση στο λόγο, την περίσκεψη, την εσωστρέφεια, το είδος του ενδύματος, το σχήμα του σκαμνιού που καθόταν, τον τρόπο που έτρωγε κλπ. Μερικοί μάλιστα υπερηφανεύονταν ότι πέτυχαν να τον πλησιάσουν ή να τον υπηρετήσουν ή να έχουν έστω κάποια ανάμνηση από κάτι που είπε ή έκανε⁷².

Ο λαός έδειχνε τέτοια αφοσίωση στο πρόσωπό του που μπορούσε να κάνει τα πάντα για χάρη του πνευματικού του πατέρα. Είναι εξόχως χαρακτηριστικό ένα γεγονός που μνημονεύει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος: Κάποιος δικαστής πίεζε μια χήρα γυναίκα να τον παντρευτεί, αλλά εκείνη δεν τον ήθελε. Μη μπορώντας δε να υπομείνει άλλο τις πιέσεις του δικαστή, κατέφυγε ως ικέτιδα στην αγία τράπεζα, επιζητώντας τη θεία προστασία. Όταν πληροφορήθηκε το γεγονός αυτό ο Μ. Βασίλειος παρενέβη αμέσως και την υπερασπίστηκε σθεναρά έναντι του δικαστή. Αυτός χολωμένος από τη στάση του αγίου, στέλνει κρατικούς υπαλλήλους να διενεργήσουν έρευνα στον κοιτώνα του, μόνο και μόνο για να τον ατιμάσει, αποδίδοντάς του ιδιοτελή και επιλήψιμα κίνητρα απέναντι στη χήρα γυναίκα, και τον διατάσσει να παρουσιαστεί αυτοπροσώπως, για να απολογηθεί, σαν να ήταν κατάδικος. Όταν παρουσιάστηκε μπροστά του ο άγιος, αυτός, καίτοι λειτουργός της δικαιοσύνης, επέδειξε απαράδεκτη και απάνθρωπη συμπεριφορά, απειλώντας τον ότι θα τον χτυπήσει και θα τον ξεσχίσει με τα νύχια του. Μόλις το γεγονός αυτό έγινε γνωστό στην πόλη, αμέσως ξεσηκώθηκαν αυθόρμητα εναντίον του δικαστή άντρες, γυναίκες, μικροί και μεγάλοι και οργισμένοι πήραν το νόμο στα χέρια τους κρατώντας δαυλούς, πέτρες και ρόπαλα και κατασκευάζοντας παντός είδους αυτοσχέδια και πρόχειρα όπλα, ήταν έτοιμοι να επιτεθούν εναντίον του δικαστή, γιατί θεωρούσαν προσβολή δική τους αυτό που συνέβαινε με τον ποιμενάρχη τους. Νόμιζαν, όπως σημειώνει ο Γρηγόριος, ότι θα μοιράζονταν την ευσέβεια, αν διαμέλιζαν το δικαστή. Και ξαφνικά ο αγέρωχος και επηρμένος δικαστής εξαιτίας της μανιώδους αντιδράσεως του λαού έπεσε ικέτης στα πόδια του Βασιλείου, παρακαλώντας τον να σταματήσει το μανιασμένο πλήθος από την ασυγκράτητη επιθετικότητά του. Πράγματι μόλις εμφανίστηκε ο άγιος, ο λαός συγκράτησε την οργή του και σώθηκε ο δικαστής από τις απρόβλεπτες συνέπειες της οργής του λαού, αλλά και της αφοσίωσης στο πρόσωπο του ποιμενάρχη του⁷³.

Η μεγάλη αυτή αφοσίωση και ο σεβασμός του λαού στο πρόσωπό του φάνηκε πολύ έκδηλα κατά την κοίμηση και την εκφορά του αγίου. Κατ' αυτήν ο συνωστισμός και οι εκδηλώσεις του πλήθους ήταν κάτι το πρωτοφανές. Άλλος προσπαθούσε να αγγίξει το άκρο του ενδύματός του, άλλος να σκιαστεί από τη σκιά του, άλλος να αγγίξει το νεκροκρέβατό

⁷² Βλ. όπ. παρ., 77, PG 36, 597 D – 600 B.

⁷³ Βλ. όπ. παρ., 56-57, PG 36, 568 A – 569 B.

του ή εκείνους που το σήκωναν, άλλος απλώς να τον κοιτάζει στο πρόσωπο. Οι δρόμοι, οι στοές και οι πλατείες ήταν γεμάτες από κόσμο κάθε ηλικίας που είχε συρρεύσει από όλες τις γύρω περιοχές. Παραβρέθηκαν ακόμη και ειδωλολάτρες και Ιουδαίοι που συναγωνίζονταν στο πένθος και τους θρήνους με τους χριστιανούς. Τέτοιος ήταν ο συνωστισμός που ο ένας πατούσε πάνω στον άλλον, με αποτέλεσμα μερικοί να καταπατηθούν και να χάσουν ακόμη και τη ζωή τους⁷⁴.

Ωστόσο ο μεγάλος σεβασμός και η αγάπη του λαού στο πρόσωπό του δεν έπαυσαν με την κοίμησή του, αλλά συνεχίστηκαν με εντονότερο και καθολικότερο τρόπο, προσλαμβάνοντας μάλιστα και οικουμενικές διαστάσεις, με αποτέλεσμα να καθιερωθεί στη συνείδηση του ορθοδόξου πληρώματος αμέσως μετά το θάνατό του όχι μόνο ως άγιος, αλλά και ως μεγάλος πατέρας της Εκκλησίας. Ήδη ο Γρηγόριος ο Θεολόγος και ο Γρηγόριος Νύσσης στους επιτάφίους λόγους που εκφώνησαν προς τιμήν του επανειλημμένα τον αποκαλούν όχι μόνο «άγιος»⁷⁵, αλλά και «μέγα Βασίλειο»⁷⁶. Εξάλλου το γεγονός ότι η Β΄ Οικουμενική Σύνοδος υιοθετεί, όπως είπαμε, πλήρως την Πνευματολογία του και ιδιαίτερα την ποιμαντική οικονομία του έναντι των Πνευματομάχων στο σύμβολο που συνέταξε, εκφράζει σε οικουμενικό επίπεδο το σεβασμό και την εκτίμησή της στο πρόσωπο του ιερού πατρός, επιβεβαιώνοντας ταυτόχρονα και την ορθότητα της ποιμαντικής τακτικής του έναντι των αιρετικών, προκειμένου να επιστρέψουν στην Εκκλησία. Πρέπει μάλιστα να υπογραμμίσουμε ότι ακόμη και ο ίδιος ο αυτοκράτωρ Θεοδόσιος Α΄ έδειξε το σεβασμό και την εκτίμησή του στο πρόσωπο του μεγάλου ιεράρχη, αφού οι τύποι της Ορθοδοξίας που όρισε με τα διατάγματά του για ολόκληρη τη Μ. Ασία και την Αρμενία ήταν ο Ελλάδιος Καισαρείας, ο Γρηγόριος Νύσσης, ο Οτρήϊος Μελιτηνής, ο Αμφιλόχιος Ικονίου και ο Όπτιμος Αντιοχείας της Πισιδίας, όλοι τους πνευματικά τέκνα του Μ. Βασιλείου⁷⁷.

⁷⁴ Βλ. όπ. παρ., 80, PG 36, 601 Α – 604 Α.

⁷⁵ Βλ. ενδεικτικά Γρηγορίου Θεολόγου, *Επιστολή 115, Θεοδώρω*, PG 37, 212 C· Γρηγορίου Νύσσης, *Επιστολή προς τον αδελφόν αυτού Πέτρον, επίσκοπον Σεβαστείας*, PG 45, 237 B· *Εις τον βίον της οσίας Μακρίνης*, PG 46, 973 B· *Επιτάφιος λόγος εις τον ίδιον αδελφόν τον Μέγαν Βασίλειον*, PG 46, 789 B· *Περί ψυχής και αναστάσεως διάλογος*, PG 46, 12 Α.

⁷⁶ Βλ. ενδεικτικά Γρηγορίου Θεολόγου, *Επιστολή 25, Αμφιλοχίω*, PG 37, 61 Α· *Επιστολή 53, Τω αυτώ (Νικοβούλω)*, PG 37, 109 Α· *Επιστολή 58, Βασιλείω*, PG 37, 116 Α· *Λόγος 43, Εις τον μέγαν Βασίλειον, επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, επιτάφιος*, 1, PG 36, 493 Α· 16, PG 36, 517 Α· 27, PG 36, 533 B· 56, PG 36, 568 Α· Γρηγορίου Νύσσης, *Απολογητικός προς Πέτρον τον αδελφόν αυτού Περί της Εξασημέρου*, PG 44, 61 B· *Περί του βίου Μωσέως ή Περί της κατ' αρετήν τελειότητος* 2, PG 44, 360 C· *Κατά Ενωμίον* 1, PG 45, 272 D· 273 B· 289 D· 5, PG 45, 685 Α· 8, PG 45, 792 Α· 12, PG 45, 892 C· 913 Α· 952 D· 1112 B· 1120 D· *Εις τους τεσσαράκοντα μάρτυρας λόγος εγκωμιαστικός ρηθείς εν μαρτυρίω*, PG 46, 776 Α· *Επιτάφιος λόγος εις τον ίδιον αδελφόν τον Μέγαν Βασίλειον*, PG 46, 795 D· 800 D· 813 Α· *Εγκώμιον εις τον όσιον πατέρα ημών Εφραίμ*, PG 46, 821 D – 824 Α· 833 C· *Εις τον βίον της οσίας Μακρίνης*, PG 46, 965 D· 972 D· 977 Α.

⁷⁷ Βλ. Π. Κ. Χρήστου, όπ. παρ., σ. 101 εξ· Α.-Μ. Ritter, όπ. παρ., σ. 128.

Συμπέρασμα

Ύστερα από όσα είπαμε αντιλαμβανόμαστε ότι αν αναζητούσαμε μέσα στην ιστορία της Εκκλησίας έναν εκκλησιαστικό άνδρα που να αποτελεί ιδεώδες πρότυπο πνευματικού πατρός αυτός θα ήταν αναμφίβολα ο Μ. Βασίλειος. Όλη η ζωή και το έργο του ως πρεσβυτέρου και κυρίως ως επισκόπου υπήρξε μια ζωντανή μαρτυρία της πατρικής στάσης του απέναντι στα ποικίλα προβλήματα της εποχής του, είτε πρόκειται για προβλήματα της τοπικής Εκκλησίας της επαρχίας του, είτε για προβλήματα της καθολικής Εκκλησίας.

Ιδιαίτερα ως πνευματικός πατέρας του ποιμνίου του έγινε «τοις πάσι τα πάντα», για να τους κερδίσει ει δυνατόν όλους. Στο πρόσωπό του, παρατηρεί ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, βρήκαν οι κατέχοντες θρόνους το νομοθέτη, οι άνθρωποι των πόλεων τον πολιστή, οι δημοτικοί άρχοντες την ευταξία, οι αγαπώντας τους λόγους το διδάσκαλο, οι άγαμες νέες το νυμφαγωγό, οι έγγαμες το σωφρονιστή, οι ερημίτες τον αναπτερωτή, οι ζώντας στον κόσμο το δικαστή, οι απλοϊκοί τον οδηγό, οι θεωρητικοί το θεολόγο, οι ευθυμούντες το χαλινάρι, οι πενθούντες τον παρηγορητή, οι γέροντες τη βακτηρία, οι νέοι τον παιδαγωγό, οι πένητες τον προμηθευτή, οι πλούσιοι τον οικονόμο, οι χήρες τον προστάτη, οι ορφανοί τον πατέρα, οι φτωχοί το φιλόπτωχο, οι ξένοι το φιλόξενο, οι αδελφοί το φιλάδελφο, οι άρρωστοι τον ιατρό και οι υγιείς το φύλακα της υγείας τους⁷⁸.

Εκτός όμως από το καθαυτό πατρικό ενδιαφέρον για το ποίμνιό του η απaráμιλλη οικουμενική ευαισθησία του, καθώς και η εκ μέρους του συνετή χρήση της ποιμαντικής οικονομίας ακόμη και για δογματικής φύσεως θέματα, όπως λ.χ. αυτό για το Άγιο Πνεύμα, προκειμένου να αποκατασταθεί η διασαλευθείσα ενότητα της Εκκλησίας, αποτελούν ιδεώδες πρότυπο και φωτεινό παράδειγμα για ορισμένους «πνευματικούς πατέρες» της εποχής μας, που σε αντίθεση με την ποιμαντική στάση και πρακτική του Μ. Βασιλείου διακατέχονται από αντιοικουμενικές προκαταλήψεις και νοοτροπίες, πιστεύοντας εσφαλμένα ότι με τον τρόπο αυτό ακολουθούν πιστά τους μεγάλους πατέρες της Εκκλησίας. Το αποτέλεσμα είναι να καλλιεργούν έτσι στα πνευματικά τους παιδιά αποκλειστικές και φονταμενταλιστικές αντιλήψεις και νοοτροπίες, ώστε να τα ωθούν σε πνευματικά επιζήμιες δογματικές αντιπαραθέσεις και ακρότητες, θεωρώντας *a priori* κάθε εκκλησιαστική και θεολογική προσπάθεια που γίνεται από πλευράς ορθοδόξου για την αποκατάσταση της διασαλευθείσας εκκλησιαστικής ενότητας ως ταυτόσημη με το δογματικό μινιμαλισμό ή την προδοσία της πίστεως.

⁷⁸ Βλ. Λόγος 43, Εις τον μέγαν Βασίλειον, επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, επιτάφιος, 81, PG 36, 604 BC.

Για τους λόγους αυτούς είναι, πιστεύουμε, ιδιαίτερα σημαντικό και διαχρονικά επίκαιρο το γεγονός ότι ήδη ο Γρηγόριος ο Θεολόγος προβάλλει το Μ. Βασίλειο ως πρότυπο πνευματικού πατρός και ποιμενάρχου, τονίζοντας στους ακροατές του ότι δεν θα είχε τίποτε άλλο να τους συμβουλεύσει παρά μόνο το «prŏj aŭtŏn *ζεᾶ* blšpein, kaʼ æj Ðrīntoj kaʼ Ðrwmšnou, tū Pneŭmati katart...zesqai»⁷⁹. Η φράση αυτή του Γρηγορίου του Θεολόγου αποτελεί αναμφίβολα και τη μεγαλύτερη υποθήκη του για μας που μελετούμε και προβάλλουμε ως πρότυπο προς μίμηση το βίο και το έργο του μεγάλου αυτού εκκλησιαστικού πατρός. Αυτό ακριβώς έρχεται να υπογραμμίσει με ιδιαίτερα εμφαντικό τρόπο και ο Γρηγόριος Νύσσης, με το σχετικό παράθεμα του οποίου θα ήθελα να κλείσω την παρούσα εισήγησή μου: «οŭtw kaʼ ʼmeʼj of Bas...leion aŭcoàntej didḡskalon tū b...J de...xwmen t³/₄n maqhte...an, TMkeʼno ginŏmenoi, Ōper aŭtŏn Ñnomastŏn te kaʼ mšgan Qeù kaʼ *ζηνήρεποι* TMpo...hsen»⁸⁰.

⁷⁹ Βλ. όπ. παρ., 80, PG 36, 604 A.

⁸⁰ Βλ. *Επιτάφιος λόγος εις τον ίδιον αδελφόν τον Μέγαν Βασίλειον*, PG 46, 817 CD.